

Pogled nazaj – osebno, ob izidu dveh monografij Inštituta za arheologijo

Ormož

Janez Dular, Marjana Tomanič Jevremov (s prispevkom Boruta Toškana in Janeza Dirjeca): *Ormož. Utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe / Ormož. Befestigte Siedlung aus der späten Bronze- und der älteren Eisenzeit*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 18, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 2010. ISBN 978-961-254-190-3. 212 strani, 171 strani prilog.

Nikakor ne bom dela, ki je pred nami, ocenjevala. Do- volite mi pa, da se malce pospominjam predvsem enega od prvih izkopavanj v ormoški prazgodovinski naselbini in, ko imam v roki knjigo z imenom mnogih pričakovanj, občudovanj pa tudi nestrinjanja v moji arheološki generaciji, naj se spomnim tudi tedanjih sodelavcev in zlasti Bernarde Perc. Mogoče bo tako malce laže razumeti določena dejstva s tistih ormoških izkopavanj, ki na objavo še čakajo, pa tudi (mogoče) zapisati kako dejstvo iz strokovne zgodovine. Zdaj se mi namreč že dogaja, da pisci strokovne zgodovine (npr. v Arheološkem vestniku 61, v odličnem pregledu Katje Predovnik in Tomaža Nabergoja, ki postavljata delo Vinka Šribarja in Marjana Slabeta tudi v tej reviji na mesto, kot mu gre, vendar preveč sedanjemu času vsečno poenostavljata – pa se ne spotikam ob njun tekst zato, ker je kritičen do izdelka, ki sem mu sama “zakrivila” konkretno besedno obliko –, temeljito predebatiranega pravilnika za posamezna dela in spomeniškovarstveno prakso financiranja) drugače razumejo v naših nekdanjih pisanjih za moje pojme povsem razumljiva in odlično dokumentirana dejstva. Sicer je tako tudi prav, to in ono mora utoniti v pozabo, današnji čas ima svoje predstave in dosežke, in tem preteklost ni nikoli dorasla.

Ormož je bil najdišče, ki je zaznamoval moje arheološke začetke. Kar iznenada se je pojavilo to ime in ime Bernarde Perc med novicami v časopisu in v poskusnih televizijskih oddajah v filmu, s katerim je Pika Lukežič pospremila Franceta Stareta in seminar na ekskurziji na Vače in v Ormož. Odmev teh informacij mi je, še študentki, pomagal pojasnjevati znanec pomembnost izbranega študija. Očaranost je ostala. Nekaj kot rahla nevoščljivost je spremljalo maloštevilne kolege iz seminarja, ki so mogli v Ormož na terensko prakso v letih izkopavalne suše. Tedaj so bile akcije na Barju zelo skromne, dela v Šempetru so šla h koncu, kulturna plast za naša edina šolska izkopavanja na Drulovki je bila povsem tenka in denarni vir zanja je usahnil, še preden ga je bilo sploh kaj bolj čutiti. Potem se je zgodil majhen čudež, da sem postala kustos za antično, klasično arheologijo v muzeju na Ptuj in s tem Bernardina sodelavka, v mnogih pogledih seve vajenka. Smela sem ob njej doživeti trenutke negotovosti, nezadovoljstva, a tudi drzni polet njenih velikih načrtov, njen neizprosni boj s seboj in z drugimi za strokovnost v arheologiji in muzejstvu. Nerazumljena in na čase nerazumljiva mi je znala – vem, da bi se zdaj strinjala z menoj – zagreniti kar nekaj delovnih dni, znala pa je po drugi strani besedo tako obrniti, da je ta najprej izzvala smeh, potem pa postala ljubezniva in prijateljska pomoč in opora.

Prva izkopavanja, ki jih je financiral Sklad Borisa Kidriča za raziskovalno dejavnost, so bila v Ormožu. To je bil velik, tudi osebni uspeh za Bernardo in nemalokrat vzrok grenkobe v bolj uglednih ustanovah, ki so tedaj še zaman prosile pri tem Skladu za finančno podporo. Moji vajenski dobi je Bernarda mnogo koristila tudi s svojimi pripravami za objavo gradiva in na veliko zavarovalno izkopavanje leta 1958/1959 v Skolibrovi ulici. Pri pripravah za objavo jo je begalo število dobrih nasvetov kolegov (zelo jih je cenila, čeprav jim ni tega nikoli pokazala), da je po vsej sili hotela ubrati svojo pot: zaporedje obdelave je večkrat spremenila, preoblikovala način risb in rekonstrukcije predmetov ... Že s tem me je naučila, da izdelek pač ne bo nikoli popoln in da je zmeta marsikdaj najpomembnejši prispevek k vedi. Pa tudi tega me je nehote naučila, da bi bilo treba pravi čas razumeti – ali pa le preslišati tiste poslej mnogokrat v pogovorih uporabljene besede G. Kossacka *Warum ein Buch, ein Artikel genügt vollkommen – čemu knjiga, članek bo povsem dovolj*, ko mu je razlagala, kako bo utemeljila datacijo kar s knjigo. Izkopavanja v Skolibrovi ulici so me pa najprej seznanila s tem, kako lepo jasno se temni sledovi kurišč in sploh organskih snovi ločijo od rumene ilovice, da je očiščen planum v resnici tako neposreden, živ dotik z davnim bivanjem, kot ga v peščeni, ruševinskih plasteh na Gorenjskem in v Emoni do tedaj še nisem spoznala. Hkrati sem se pa pri teh izkopavanjih že na začetku jasno zavedla bolečine, da je strojni izkop v nekaj urah uničil, kar je nastajalo stoletja, da do tega nikoli več ne bomo našli poti.

Skupaj s celotno pretežno mlado ekipo smo pri izkopavanju po vsej sili skušali izluščiti nekaj vertikalne stratigrafije iz po sodobnem rušenju preostale brezupno enotne črne prstene plasti, pa pri tem šele postopno tipali za izpovedjo absolutne globine ognjišč in iz plasti ob ognjiščih zdobljenih velikih posod. Odgovora na to vprašanje, naj mimogrede omenim, pravzaprav ne najdem niti v poznejših obdelavah. Mogoče je povsem preprost: da tega, kar se je zdelo, da je pravilo, na terenu v resnici potem sploh ni bilo. A naj ostanem pri prejšnjih mislih. Nepopisno sem bila razočarana in nejevoljna tudi nase, da smo se naposled z izkopavanja vrnili v muzej brez originalne risbe tlorisa. S trudom smo jo risali dokaj dni in potem, očitno ob prevozu opreme, izgubili ... Seveda sodi k spominu na prva dela ta ali ona vedno duhovita, četudi pikra beseda Stanka Pahiča. Najprej tista, da je imela Bernarda za dela v Ormožu dobro voljo in denar, oba Staneta ideje, kako delati, potrpljenje za zaresno delo pa Janez Gojkovič. Nepogrešljiva postane zatem takoj zgodbica, kako so moški v svoji improvizirani spalnici “brez oken in brez vrat” v gradu sredi noči s strahom poslušali korake Staneta Gabrovca v gozdarjih in je sodelavec iz Beltincev vedel, da je to zdaj pa res tisti nevarni “tolvaj”, pred katerim je možna samo ena obramba – kramp, dvignjen visoko nad glavo! V pogovoru potem ni smel manjkati niti spomin na opuščeno trgovinico s čevlji, ki smo jo dobili v uporabo za “štab” in kjer sem morala redno dopolnjevati razstavo o izkopavanjih in najdbah v izložbi tako, da ni bilo videti, da sva imeli za oknom z Bernardo tudi bivališče. V vrsto spominov se je prav vsililo tudi podoživljanje srhljivega spoznanja v svetlem jutru, kako globoko na tlaku grajske veže bi se raztreščila, da je zdrsnila noga v napačno stopinjo po tramu v odprtem

ostrejšu ali da je roka zgrešila v pomoč ponujeno dlan tam, kjer je minulo noč v razdrapanem ostrejšu držala edina pot do z mesecem obsijanega grajskega stolpa ... Pa, da je reportaža za časopis pod peresom Janeza Mesesnela lahko dobila dokončno obliko šele ob glasnem ponavljanju verzov iz Gradnikove Kitajske lirike. To smo člani ekipe namreč le bolje obvladali kot *la lune blanche sur le bois* in druge lepote francoske poezije iz antologije v Pahičevi zakladnici.

Prva izkopavanja Pokrajinskega muzeja Ptuj s finančno podporo Sklada Borisa Kidriča so bila torej ta v Ormožu, v Skolibrovi ulici, in nato še ona 1963 v Ptuj, na Zgornjem Bregu. V tekmi za ta sredstva naj bi se pa malce s pridom odrazilo tudi dejstvo, tako je bajalo izročilo o ormoških izkopavanjih, da je znala Bernarda obiskovalce in ocenjevalce sprejeti kot prava štajerska gospodinja – s cvrtjem in žlahtno kapljico tam v Havlasovi gostini.

Moji spomini danes stroki lahko malone izključno služijo kot pripomoček za delo v strokovnem arhivu. O delu smo vodili (rokopisno) dnevnik, spisan v kar najbolj obsežen in trajen šolski zvezek. Podatki o vsakem delovnem dnevu posebej so potem vsebovali poleg podatkov o vremenu, prisotnih kopačih in "članih ekipe" in o opravljenih delovnih urah še kar moč točen, dosleden in sproten opis dela v arheološki strukturi, vključno z mnenjem pisca o zapažanjih, ki bi mogla spremeniti že doseženo. Dnevnik je pisal navadno vodja, pa tudi drug bolj izkušen član in – kolikor seže moj spomin –, smo bili pri tem dokaj gostobesedni. V dnevnik smo sproti pisali in za potrebe identifikacije opisovali in skicirali posebne drobne najdbe. Sodelavci smo spremljali kopače v vsaki skupini, ki smo jih razporejali, če je bilo le mogoče, po posameznih enotah v plankvadratni mreži in pazili na najdbe. Posebej smo vodili fotodnevnik, na moč preprosto zadevico, saj so bili skoro vsi sprotni posnetki narejeni iz roke, na črno-beli film (formata leica in izdelek tovarne, ki je bil pač tisti čas na tržišču) z novo novcato muzejsko praktiko. Grafična dokumentacija, delo za vse člane ekipe, je vsebovala v zvezke z milimetrskim rastrom čim bolj sproti risane prostoročne skice situacije na mestih dnevnega kopanja in v merilu 1: 10, 1: 20, in 1: 40 ročno risane ter z barvnimi svinčniki castelli pobarvane skice posameznih planumov (dokaj svobodno oblikovanih iz režnjev, debelih glede na dimenzijo rezila kopače v približno 25 cm do dna enotne temne plasti) in detajlov v njih. Sestavljeni načrt v merilu 1: 100, nastal iz teh spodnjih planumov, kjer se je temna kulturna plast s sledovi arhitekture (stojke za lesene kole, jame in ev. ostanki ognjišč in keramike ali drugih materialov) jasno odražala v rumeni ilovici, smo lahko primerjali potem nekaj še s situacijo v isti globini celotnega izkopanega zemljišča, narisano ob koncu terenskega dela v en mah. (Ta načrt smo potem žal izgubili.) Značilna mesta s strukturami v plasti so bila v enakih merilih narisana še v profilu. Sproti pa smo dopolnjevali risbo enega (in dele drugih dveh) vzdolžnega – med Skolibrovo ulico in "mestno grabo" usmerjenega – in enega nanj pravokotnega profila celotnega terena. Ker sem prihajala iz "šole" Jara Šašla in s sondažnih jarkov v Emoni, sem sitnarila, da profilov rišemo premalo. Toda ob koncu del so skrbno "izpraznjene" jame in jamice za kole po mojem spominu narisali tudi v prerezu, in to posredno omogoča sledenje, kako globoko je segla v tla posamezna struktura.

Arheološka najdišča Ptuja

Jana Horvat, Andreja Dolenc Vičič (sodelavki Marjana Tomanič Jevremov in Marija Lubšina Tušek): Arheološka najdišča Ptuja. Rabelčja vas / Archaeological sites of Ptuj. Rabelčja vas. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 20. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 2010. ISBN 978-961-254-237-5. 212 strani in ilustracij.

Druga knjiga, ki me navdaja z velikim veseljem, je knjiga Ptuj Rabelčja vas. Ko držim v roki knjigo z glavnim naslovom Arheološka najdišča Ptuja, pomislim, kolikokrat sem si v času svojega delovanja v stroki in poklicu želela, da bi izšla razprava s takim naslovom – in prav gotovo ne samo jaz!

Inštitut za arheologijo je pred kratkim dodal svoji vse bolj spoštovanja vredni seriji publikacij tudi to izpod peresa Jane Horvat in Andreje Dolenc Vičič. Je najnovejša in do določene mere novost med arheološkimi topografijami, dasi star deziderat. Prva je namreč med dosedaj izdanimi topografijami, ki obravnava arheološko gradivo mesta oz. antične urbane naselbine in obravnava skladno z rezi in razmejitvijo sodobnega kartografskega zapisa na uporabne liste del ptujškega arheološkega najdiščnega kompleksa. Obravnava tako zemljišča v Rabelčji vasi in z njimi topografsko združeni vzhodni del zemljišč prazgodovinskega in sploh staroveškega urbanega organizma. Knjiga se, kot pravim, sicer lepo sklada z dosedanjimi objavami arheoloških topografij, a je morala vendar krčiti tudi ledino. Najprej opozarjajo na novosti že imena in delovno mesto sodelavcev. Navajeni smo bili med pripravljalci gradiva za tak monografski rezultat videti še druga imena. Toda mislim, da je bila ravno zožitev delovne skupine tisti organizacijski poseg, ki je onemogočil razpad temeljne ideje celotnega projekta, kar se je vselej zgodilo prejšnjim pripravam. Zdaj so izdelek sicer zaznamovali ob obeh avtoricah najprej njuna ožja ekipa, zrasla iz dolgoletnih izkušenj ob topografskih obdelavah v Arheološkem inštitutu, nato Pokrajinski muzej na Ptuj, s terenskim in muzejskim prispevkom kustodinje za arheologijo Marjane Tomanič Jevremov in ravnatelja ter kustosa Blagoja Jevremova, čigar spominu je zvezek tudi posvečen, in naposled obsežno delo Marije Lubšina Tušek, konservatorice na Zavodu RS za kulturno dediščino – enota Maribor, izpostava Ptuj. Zvezek tako združuje izkušnje znanstvenoraziskovalne, muzejske in spomeniškovarstvene arheološke dejavnosti, je pa vendarle – prepričana sem, da se ravno tu pozitivno odraža učinkovitost manjšega števila sodelavcev – rezultat strogo terminsko določenega in trezno načrtovanega projekta. Sodim med tiste, ki smo od časov Arheoloških najdišč Slovenije dalje skupaj s Pahičem in Petrujem videli (danes z dokumentiranjem kulturnih spomenikov in organizacijo dela za njihovo varstvo spet potrjeno dejstvo) topografske podatke z njihovim pridobivanjem vred predvsem kot temeljno med delovnimi nalogami v organizacijah za varstvo spomenikov, a smo se hkrati zavedali, da je nujno treba pragmatično razdeliti te naloge na manjše smiselne enote, že zaradi tiste množine podatkov, ki so bili zbrani že prej, in tako varčevati. Kot se pri t. i. mestnih zvezkih ni bilo nikakor mogoče omejiti zgolj na črpanje podatkov iz objav ali ne le iz izsledkov v poročilih z izkopavanj z dovoljenji, tudi sprotno muzejsko spremljanje dogajanja in tam zbrani najdiščni podatki ob predmetih niso mogli služiti v vsakem

primeru. S časom smo namreč vsi, vsak po svoje razvili in vgradili v nastajajoče zbirke topografskih podatkov značilnosti svojega delovanja, v teku delovnega procesa ne vedno ravno dobrodošlo, končnemu topografskemu izsledku pa, kot se je izkazalo, kar v prid. Take značilnosti vidim v določenem oziru v prav posestniškem, lastniškem razmerju do vsega, kar je materialno in teoretično povezano s posameznim muzejem, nato spomeniškovarstveno površnost, nastalo zaradi naglice, saj mora biti ta služba pripravljena ponuditi v razpravljanje vsak hip kar najbolj ažurno zaključeno zgodbo, ne glede na fragmentarnost arheološkega gradiva, ter naposled – bistveno – trezen pogled objektivno neobremenjenega raziskovanja. V našem primeru je bilo po moje odločilno za kvaliteto rezultata poleg povedanega še dejstvo, da sta obe glavni avtorici že predstavnici nove strokovne generacije in nista obremenjeni z vsem, kar se je nabralo v zavesti tistih, ki smo bili sopotniki prejšnjih akcij. Prvotno sodelovanje vseh, ki smo skušali krotiti podatkovno materijo, da bi ne kipela na vse strani čez okvire in razmejitve, je namreč vodilo samo do tega, da je delo vselej spet obstalo. V vlogi režiserja akcije smo, kar se spominjam, srečevali vsaj ime Jara Šašla, v PM Ptuj in pozneje v spomeniški službi moje, v PM Ptuj poleg obeh sedanjih avtoric jasno tudi ime Zorke Šubic, pozneje še koga, naposled pa z ZVNKD Maribor ime Ivana Tuška. Delo je imelo preohlapen okvir in prav tako ni bilo sistematično financirano. Zato je treba iskreno čestitati vodstvu IzA za vztrajnost pri ponovnem organiziranju kot tudi Jani Horvat osebno, da se je tako posvetila problemom arheološkega Ptuja, da je mogla voditi in opraviti delo najprej za ustrezno poglavje v *“Autonomous Towns ...”* in nato, vseskozi ob vztrajno marljivji pomoči Andreje Dolenc, voditi in priveriti vse do natisa izbrani topografski zvezek. Morda je bil zvezek na prvi pogled “manj zahteven”, saj je obravnaval gradivo, ki so ga sodelavci v veliki meri poznali iz lastne izkušnje in s svojih izkopavanj. Kljub temu je bilo treba prej ali slej skozi množico vseh podatkov drugega izvora in vsem slediti z detektivsko vztrajnostjo! Mislim, da se vsi drugi zbiralci gradiv ob koncu nismo mogli čutiti kakorkoli prezrte, saj sta avtorici namenili posvetovanjem o našem vedenju in pogledih na materijo obilo in dovolj časa. Tako so bili sodelavci priprave te topografske knjige res osebno zavezani svojim prispevkom. Za tako učinkovit potek akcije je vendar po moje enako pomembna, kot je manjše število avtorjev, naposled še omejitve izbora snovi za objavo: ker redakcija ni predvidela v večji meri uporabe interpretacij najdenega drobnega gradiva, pisci niso zašli v past, ki je zelo oteževala delo pri vseh prejšnjih poskusih ptujskih arheoloških topografij. Na tako bogatem najdišču, kot je Ptuj, in na najdišču s tako dinamičnim dogajanjem je treba dovolj časa in zelo verzirano strokovno ekipo ter še dovolj vsakovrstnih specialistov, da dosežemo za ves obravnavani prostor približno enak standard obdelave gradiva, da lahko bralcu tako samozavestno posredujemo zgoščeni izsledki, kot npr. najnovejša objava enega dela arheološkega zapisa obzidane Emone (A. Gaspari, *“Apud horridas gentis ...”*, 2010). Če tako izenačene obravnave vsega gradiva, napisov in drobnih najdb ne zmoremo v doglednem času, je še kako na mestu tudi ta druga omejitev v obsegu.

Zgoščenemu besedilu uvodnih poglavij, ki prikazujejo historiat raziskav, način dela in zgodovinski oris naseljevanja na območju (z določenim davkom dejstvu, da množina

podatkov o rimskodobni Petovionii tako obvladuje pozornost, da je potrebnih prikaz vseh enako nadvse pomembnih dejstev o poznejši usodi prostora kar nekoliko preveč zožen) sledi seznam topografskih podatkov. Malenkost, ki zbode moj spomin, je navedek, da je rokopis mojih terenskih zapažanj založen. Dejstvo ni tragedija, tudi tak detajl se verjetno pojavlja v zvezi z marsikatero zbirko arhivskega gradiva. Nekaj naj moj spomin vendarle prida pričujočemu zapisu, kot pri onem o Ormožu s tem, da na svojem primeru opišem, kako smo v časih brez računalnikov in ob pomanjkanju papirja in fotografske opreme dokumentirali arheološko terensko delo. Na delu v muzeju sem vestno vodila dnevnik vseh ogledov na terenu, vpisan ročno med platnice navadnega šolskega zvezka. Vzporedno s tem besedilom, ki naj bi ga pozneje pretipkali, sem v kartoteko vpisovala najdbe in njihove najdiščne podatke, s teh pa na liste muzejske inventarne knjige, da so potem vezani temeljni muzejski dokument. Skrajšano besedilo definicije predmeta, in to tako, da je opis še omogočal njegovo identifikacijo, pa je sestavljalo pregled akcij teh najdb v muzej. Žal nisem bila ažurna pri vodenju knjige akcije, gradiva je bilo preveč. Moram pa poudariti, da sem delo v prvem sklopu zelo redno opravljala. Enak sistem dokumentiranja sem ohranila pozneje v spomeniškovarstvenem zavodu (RZVNKD), pri čemer seveda tu ni bilo inventarja najdb, čeprav sem večkrat opravila ali oskrbela tudi nekaj tega dela. Te rezultate smo potem dokaj vestno izročali pristojnim muzejem. Ažuren je bil vseskozi sistem terenskih poročil, v Zavodu ves sistem poročil s službenih potovanj, kjer je malone vselej k poročanju sodil tudi (vsaj v moji presoji v določenem hipu najpomembnejši) strokovni podatek. Vse to rokopisno gradivo kot tudi vse grafično terensko gradivo (tlorisi, prerezi, profili in prvi risbi z barvniki, vsi detajli, pozneje kopirani že v kabinetu v risbo s tušem, nato fotografski negativni in nekaj kopij) je bilo po arhivskih pravilih inventarizirano – popisano. V obeh ustanovah, kjer sem delala, sem gradivo ob odhodu dokazano oddala. Vsekakor sem pa v okviru dolgoletnega sodelovanja v raznih odborih in komisijah ali preprosto kot za ptujsko arheologijo zainteresirani posameznik zasnova zbirke – kartoteko vseh arheoloških podatkov iz Ptuja. Ta zbirka podatkov je ob koncu moje zaposlitve v Zavodu prešla v osnovno topografsko zbirko na Inštitutu za arheologijo. Tako o usodi pogrešanega zvezka ne morem dosti vedeti, a sodeč po vsem, dejstvo da je založen, ne bi smelo biti izguba za celoto, in to v resnici tudi ni.

Naj mi bo dovoljeno za sklep povedati anekdoto, s katero morda bolje od splošnih besed posredujem svojo misel. V zimi 1957/58 se nam je nasmehnila sreča, da je v okviru arheološkega društva dobila peščica “klasičnih”, “antičnih” arheologov vizum in je smela pod vodstvom prof. Klemenca na tridnevno ekskurzijo v Oglej in Gradež. Tam nas je na profesorjevo prošnjo pričakal in potem tudi vodil tedaj že legendarni profesor Brusin. Na prostoru nekje med forumom in pristaniščem je na tedaj še nedotaknjenih njivah nekoliko nostalgično (kar se je čudovito ujemale s svetlobo v rahli meglici zimske Akvileje) sklenil svoje vodstvo: “Tako sem, sicer domačin, a doktorand dunajske arheološke šole, pristal tik pred prvo svetovno vojno z dekretom in nekaj denarja (pristoje) dunajske Centralne komisije tule nekje in se lotil izkopavanj ... Uspešni rezultati

so mi vrnilo samozavest. Po nekaj tednih sem že koval načrte za svojo kariero. Takole, sem si mislil, posvetiš prihodnjih pet let Akvileji, jo izkoplješ v celoti, potem bo pa že čas za kaj bolj zahtevnega ... Zdaj vam pa zagotavljam, da se ukvarjam z Akvilejo že petdeset in več let, pa sem še vedno na začetku! Preprosto prevelika je!" Tudi z arheološkim Ptujem je, bi rekla, nekako tako. Prevelik se zdi v mnogo ozirih. Tak je zaradi fizičnega obsega svojih najdišč in spomeniškega stavbnega tkiva, zaradi obsega dokumentacije, kot je preveliko to najdišče zaradi števila enot in materialne krhkosti ter poškodovanosti materiala svojih znanih in še v zemlji zakopanih najdb. Ptuj v celoti (marsikaj tega velja tudi za Ormož) je preveč pomemben spomenik tudi za to, da bi v času, ko drastično upada znanje zgodovine in sploh humanističnih ved, vsi, ki smo se izobrazili v tej smeri, javna strokovna služba za varstvo spomenikov pa še prav posebej, smeli zanemariti nujna vprašanja glede zakonodaje in norm za spomeniškovarstvena dela celotni evropski politiki in odgovornim posameznikom. Ta vprašanja zadevajo namreč človekove pravice. Zdaj pravna in upravna praksa preveč prosto brodi po zmedeni voluntaristično definiranih pravic posameznika, lastnika zemljišča, svobodnega trga, ne pozna pa pravic sedanjih in prihodnjih iskalcev znanja. Pod imenom praktične rabe spomenika in samofinanciranja takega kompleksa šari kramarstvo, ki prodaja vse in vsakogar, tudi vse prevečkrat po dokumentarnem v tkivu in po fizičnem prostoru iz preteklosti, ki je najprej dokument. Ta razsežnost spomenika zahteva najprej samo spoštljiv pristop in zavest o pomenu svojega obstoja, dobro informiranost o kvaliteti, vrednosti. Tudi fizični prostor Ptuja je tako preveč pomemben skupaj z dokumentarnim v kurentovanju (in še kaj bi se našlo) kot *genius loci*, da bi se smeli ob njem najprej spraševati, kako ta prostor preoblikovati za današnjo rabo, kako naj služi za poligon talentom, ali tudi takim brez daru, med oblikovalci prostora, služi slabim ponaredkom gibanja, noše, hrane, opreme ali voz iz preteklosti. Da, tudi za to je Ptuj prevelik ... Prav tako kot kolegi v Akvileji, pa v mnogokrat za nas prevelikem Ptuju vendarle nismo povsem na začetku. Tudi zaradi knjige, o kateri je tekla beseda.

Iva MIKL CURK

Fulvia Lo Schiavo: *Le Fibule dell'Italia meridionale e della Sicilia dall' età del bronzo recente al VI secolo a.C.* Prähistorische Bronzefunde XIV/14. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2010. ISBN 978-3-515-09823-6. XXXVIII + 1722 strani, 12 črno-belih ilustracij, 7 preglednic, 758 tabel.

Spomladi 2011 je v seriji Prähistorische Bronzefunde (PBF) izšla dolgo pričakovana monografija Fulvije Lo Schiavo o fibulah južne Italije in Sicilije. Osupljiv korpus (1760 strani!) je zaradi količine gradiva razdeljen v kar tri zvezke in predstavlja daleč najobsežnejše delo v seriji.

V predgovoru avtorica predstavi zgodovino projekta, zastavljenega daljnega avgusta 1970. Zaradi takšnih in drugačnih razlogov – predvsem zaradi njenega aktivnega udejstvovanja v spomeniški službi – se je dokončanje dela (gradivo je bilo zbrano že leta 1973!) izmikalo in bilo zaključeno šele po natanko štirih desetletjih. Zahvale so

dolžini in obsegu projekta primerno številne, zaključuje pa jih ganljivo posvetilo mentorju, Renatu Peroniju.

“Metodologija” (50 strani) in “Viri” (30 strani) sta dva dela uvodnega teksta, v katerih je pregledno in sežeto predstavljena osnova, na kateri temelji delo. Nekateri pasusi (denimo o tipološki delitvi) se vežejo na katalog, drugi (npr. tehnološke kategorije) pa poskušajo koncizno predstaviti problematiko in narediti red na določenem področju. Lahko rečemo, da gre v teh primerih za pravi enciklopedični pregled.

V prvem poglavju so predstavljeni uporabljena tipologija in razlogi zanjo. Fibule so razdeljene v 5 “tradicionalnih” sekcij oz. kategorij, definiranih z obliko loka in noge (A – ločne fibule s simetrično nogo, B – ločne fibule z dolgo nogo, C – kačaste fibule s simetrično nogo, D – kačaste fibule z dolgo nogo, E – fibule s paralelno postavljenim lokom). Na osnovi generičnih makroskopskih morfološko-funkcionalnih značilnosti se delijo v 58 razredov (*classe*), ti pa v 471 tipov. Pojasnjeni so še nekateri drugi izrazi (oblika, tipološka družina, skupina). V tem delu je pojasnjena tudi terminologija, uporabljena pri opisovanju fibul, posebej nekatere podrobnosti, ki se pojavljajo pri obliki diskastih nog in kačastih fibulah.

Zelo natančno je poglavje “Materiali in tehnika”. Predstavljena sta zgodovina in stanje raziskav, (skromni) arheološki podatki o delavnicah in domneve o njihovi organiziranosti. V “Kriterijih tehnološke klasifikacije” so nazorno, podkrepljeni tudi s tehnološkimi opisi, razloženi izrazi, ki se uporabljajo pri opisovanju videza in izdelave fibul, kot npr. žica, pločevina, matrica, metoda “izgubljenega voska”, ter postopkov pri izdelavi kompozitnih, dvodelnih in bimetalnih fibul. Posebej so obdelane razne poškodbe, popravki in adaptacije fibul, sekundarna raba in dvomljiv primeri.

Krajše, a zanimivo je poglavje o rabi fibul in noši. To temelji seveda na grobnih kontekstih, na legi fibul v skeletnih pokopih in na upodobitvah, denimo na daunijskih stelah.

Poglavje o kronoloških kriterijih lahko beremo kot kažipot med različnimi kronološkimi sistemi, vzpostavljenimi za obravnavano območje ali posamezna najdišča. Dodatno sta izpostavljeni dve vprašanji: absolutna kronologija in izvor dolge noge.

Prvi del uvodnega teksta zaključuje pregled in komentar distribucijskih kart. Te so razdeljene v dve skupini: A – podobni in komplementarni tipi s široko razprostranjenostjo, B – posamezni tipi s številnimi različicami in široko razprostranjenostjo. To se zdi problematično – ker so karte razporejene v zgoraj navedeni kategoriji, tipi niso predstavljeni tekoče (po zaporedni številki). In ker niso kartirani vsi tipi, ni jasno, ali je tip dejansko kartiran, če ne pregledamo celotnega seznama ali vseh kart.

Drugi del – “Viri” – so sežet pregled regij v knjigi obravnavanega dela Italije (Kampanija, Apulija, Bazilika-ta, Kalabrija, Sicilija), razdeljenih na posamezna manjša območja, ki do neke mere odražajo tudi kulturno sliko obravnavanega časa. Sestavljajo ga geografski oris, zgodovina raziskav, glavna najdišča, ustanove, ki hranijo gradivo, in poglavitne objave.

Večji del prvega in ves drugi zvezek predstavlja kataloški del korpusa. Predstavljenih je skoraj 8400 fibul iz časa med 13. in 6. stoletjem pr. n. št. Kot rečeno, so razporejene v 5